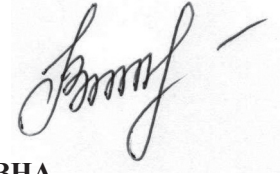

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

ГОДЖАЛ СВИТЛАНА СЕРГІЇВНА

УДК 94(477) : 930.2 : 929

**ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ
МАРКА АНТОНОВИЧА**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Острог – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії ім. проф. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Атаманенко Алла Євгенівна,
Національний університет
«Острозька академія»,
декан факультету міжнародних відносин.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Давидюк Руслана Петрівна,
Рівненський державний
гуманітарний університет,
професор кафедри історії України;

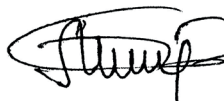
кандидат історичних наук, доцент
Клинова-Дацюк Галина Дмитрівна,
Національний університет водного
господарства та природокористування,
доцент кафедри українознавства.

Захист відбудеться 04 грудня 2020 р. о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 48.125.02 у Національному університеті «Острозька академія» за адресою: 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету «Острозька академія» за адресою: 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Автореферат розіслано 03 листопада 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Б. БЛИЗНЯК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна українська наука прагне до поглибленого вивчення історії України в різнобічних аспектах. Одним із виявів цього процесу є персоналізація історії, виокремлення осіб й окреслення їхнього внеску в здобуття українською державою незалежності та розвитку історичної науки. Оскільки залишається малодослідженою низка питань діяльності українських громадсько-політичних і наукових установ та організацій за кордоном, а також роль окремих осіб у них, це потребує всебічного вивчення. Вагомий внесок у дослідження та об'єктивне висвітлення історії України зробили українські закордонні історики. Особливе місце серед них посідає Марко Дмитрович Антонович (1916-2005) – представник родини, яка дала Україні та світові цілу плеяду вчених, суспільно-політичних діячів, митців.

М. Антонович – організатор громадсько-політичного та наукового життя української діаспори, український історик, дослідник історії України, біографістики, літературознавець та публіцист, один із визначних представників закордонного українства. У сучасній українській історіографії М. Антоновичу присвячено низку статей і спогадів, що розкривають лише окремі аспекти його наукової діяльності. Водночас дотепер відсутня цілісна розвідка про життя, громадсько-політичну та наукову роботу М. Антоновича. Його наукова спадщина, включно з роботами, що видавались за його редакцією, становить важливу частину української громадської та наукової думки, варто вивчення і популяризації. Водночас дослідження діяльності М. Антоновича дозволяє розширити уявлення про епоху, в якій він жив і працював, соціокультурне середовище функціонування української еміграції та діаспори, зіставити західні та українські впливи на сучасні вченому суспільні процеси. Все це визначає актуальність дисертації.

Об'єктом дослідження є громадсько-політичне та наукове життя української діаспори впродовж 1920-х рр. – початку ХХІ ст., а **предметом** – громадська, політична та наукова діяльність Марка Дмитровича Антоновича.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах науково-дослідної роботи, що проводить кафедра історії ім. проф. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія» «Актуальні проблеми української історії та історіографії модерної доби» (державний реєстраційний номер – 0113U007061). Дисертація відповідає також напрямам науково-дослідної діяльності НДЦ «Інститут досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара» Національного університету «Острозька академія».

Особистим внеском дисертантки в дослідження теми є визначення ролі та місця М. Антоновича в громадському й науковому житті української

діаспори впродовж 1920-х рр. – початку ХХІ ст. і його внеску в розвиток української історичної науки, єгиптології, популяризації українознавства за кордоном. Дисертація є самостійною науковою працею. Висновки та результати роботи, що винесені на захист, здобувачка отримала одноосібно. Роботи в співавторстві відсутні.

Метою роботи є проаналізувати основні складові громадської, політичної та наукової діяльності М. Антоновича. Для реалізації мети поставлені такі **завдання**:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми та визначити репрезентативність джерельної бази;
- відтворити біографію М. Антоновича та з'ясувати, які чинники вплинули на формування його як науковця та громадсько-політичного діяча;
- окреслити роботу в Організації українських націоналістів, зокрема як члена Похідних груп на Схід;
- розкрити роль М. Антоновича в діяльності Студентського товариства національного соціалізму «Зарево» та охарактеризувати роботу як редактора часопису «Розбудова держави»;
- вивчити працю М. Антоновича як публіциста та популяризатора українознавства за кордоном;
- реконструювати науково-організаційну діяльність ученого в Українській вільній академії наук (УВАН) та Українському історичному товаристві (УІТ);
- визначити внесок науковця в дослідження низки проблем історії України, єгиптології, історії культури та літературознавства, слов'янознавства, українознавства в цілому;
- проаналізувати науковий доробок з історії історичної науки.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1916–2005 рр., тобто час, на який припадає життя, науково-організаційна та науково-дослідна діяльність ученого, а **територіальні межі** визначені місцем народження, навчання, проживання та діяльності М. Антоновича.

Методологічну основу роботи становлять принципи історизму та об'єктивності. Принцип історизму дозволяє вивчити середовище, культурні й політичні умови, у яких жив М. Антонович, виявити внутрішні й зовнішні складники, що впливали на формування його характеру й особистості загалом. Принцип об'єктивності дозволяє мінімізувати формування суб'єктивного ставлення до вченого, а також вивчити предмет всебічно в усій його суперечності та складності. Вищевказані принципи було реалізовано шляхом застосування загальнонаукових та спеціально-історичних методів: порівняльно-історичного, історико-хронологічного, класифікації тощо. У роботі ми використовували досвід і теоретичний доробок вітчизняної та закордонної історіографії. Розгляд та аналіз методологічних і методичних засад дослідження викладено в окремому підрозділі першого розділу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в постановці та розробці актуальної й недостатньо вивченої в сучасній історичній науці теми. Проведене авторкою дослідження дає підстави сформулювати положення та висновки, що містять наукову новизну й винесені на захист.

Уперше:

- на основі компаративного аналізу напрацювань вітчизняних та зарубіжних фахівців визначено стан розробки теми, окреслено основні напрями її вивчення; виявлено і введено до наукового обігу неопубліковані джерела українських та американських архівів; здійснено комплексний аналіз джерельної бази дослідження;

- комплексно досліджено життя й діяльність М. Антоновича і з'ясовано невідомі та уточнено деякі факти життєпису вченого;

- простежено чинники, що впливали на становлення М. Антоновича як суспільно-громадського діяча та науковця, зокрема такі, як родинне оточення, вплив «празького інтелектуального середовища» та ідеології мельниківства;

- проаналізовано основні напрями його наукових зацікавлень як дослідження актуальних питань з історії України, персональних розвідок та рецензійної спадщини;

- охарактеризовано діяльність ученого як організатора історичної науки в діаспорі, зокрема одного із засновників «Зарева» та активного члена УІТ й УВАН, що мало позитивний вплив на роботу організацій;

- сформоване цілісне уявлення про особистість М. Антоновича й окреслено його роль у житті української діаспори та розвитку української історичної науки за кордоном.

Удосконалено та доповнено:

- знання про громадсько-політичне та науково-організаційне життя української громади в США та Канаді;

- доповнено бібліографію праць ученого (наукові та науково-публіцистичні праці), що є найбільш повною на сьогодні.

Подальшого розвитку набули:

- дослідження про громадсько-політичне та культурне життя української діаспори у США та Канаді;

- положення щодо важливості наукового доробку вченого з історії громадсько-політичного життя українців у другій половині XIX ст.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можна використовувати під час написання узагальнювальних праць з історії України, української діаспори, підготовки спеціальних курсів з історіографії, історії, архівознавства, культурології, літературознавства, а також при складанні бібліографічних покажчиків та для написання навчальних посібників. До того ж, вони можуть стати істотним доповненням у процесі підготовки наукових робіт про установи та організації, активним членом яких був учений.

Апробація результатів дослідження здійснена під час їхнього обговорення на засіданні кафедри історії ім. проф. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія». Основні положення дисертації знайшли віддзеркалення в доповідях і повідомленнях на конференціях і конгресах: XXI наукова викладацько-студентська конференція «Дні науки» (Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 19 квітня 2016 р.); Міжнародна наукова конференція з нагоди 150-ліття видатного громадського, політичного діяча та вченого Михайла Сергійовича Грушевського (м. Острог, 17 вересня 2016 р.); VII Міжнародна наукова конференція «Українська діаспора: проблеми дослідження» (м. Острог, 27–28 вересня 2016 р.); XXII наукова викладацько-студентська конференція «Дні науки» (Національний університет «Острозька академія», Острог, 27 березня 2017 р.); Академія пам'яті видатного українського вченого та організатора науки професора Любомира Романа Винара (м. Острог, 17 травня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Історичні, соціологічні та політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Херсон, 22–23 вересня 2017 р.); Симпозіум із канадознавства (м. Острог, 27–28 вересня 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку сучасної науки» (м. Київ, 29–30 вересня 2017 р.); XXIII наукова викладацько-студентська конференція «Дні науки» (Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 27–29 березня 2018 р.); Міжнародна наукова конференція «Сто років академічної славистики в Україні: здобутки і перспективи» (м. Київ, 24 травня 2018 р.); XIX наукова викладацько-студентська конференція «Дні науки» (Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 13 травня 2019 р.); Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція «Волинь у роки Другої світової війни та післявоєнний період» (до 80-річчя початку війни) (Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 17 вересня 2019 р.); XX наукова викладацько-студентська конференція «Дні науки» (Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 12 травня 2020 р.).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано вісім наукових робіт, із них чотири – у фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота підпорядкована виконанню поставлених у ній дослідницьких завдань і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (363 позиції), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, із них 181 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, зазначено зв'язок із науковими програмами, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дисертації, її хронологічні рамки та географічні межі, з'ясовано наукову

новизну роботи, розкрито практичне значення отриманих результатів, подано відомості про апробацію та публікацію здобутих результатів і структуру.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження, історіографія та джерельна база» охарактеризовано концептуально-методологічні основи дисертації, проаналізовано стан наукової розробки проблеми та джерельну базу роботи.

У першому підрозділі «Теоретико-методологічні засади дослідження» охарактеризовано наукові принципи та методи. Робота базована на основних засадах біографістики та просопографії. Враховуючи результати сучасних досліджень у зазначених сферах (В. Ващенко, І. Колесник, Т. Нагайка, В. Чижка та ін.), було враховано оптимальні підходи до створення біографії: інтердисциплінарність, соціоісторичний контекст та ін.

Реалізація мети та завдань дослідження вимагала використання як загальнонаукових, так і спеціально-історичних методів. Використання відповідного методологічного інструментарію дозволило досягти об'єктивних результатів, уникнути упередженості під час оцінки джерел та у віддзеркаленні історичного процесу, збагатити дисертацію оціночно-аналітичним матеріалом. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом, що дало змогу всебічно розкрити поставлені завдання.

У другому підрозділі «Стан наукової розробки та джерельна база» відзначаємо, що проведений аналіз досліджень свідчить про те, що окремі аспекти теми епізодично віддзеркалені в наукових та науково-популярних розвідках. Зокрема, основні біографічні дані висвітлені в публікаціях на пошану М. Антоновича після його смерті в журналі «Український історик», у некролозі в бюлетені УВАН «Новини з академії» та у двох коротких енциклопедичних гаслах. Постать історика в незалежній Україні досліджували недостатньо.

Першими працями про життя, наукові зацікавлення та науково-організаційну діяльність М. Антоновича були статті, написані Л. Винарем та В. Наулком. Його дослідження в галузі єгиптології проаналізовані в публікаціях О. Романової. Окремі аспекти життя та діяльності вченого висвітлено в наукових публікаціях І. Гирича та А. Шаповала, біографічну довідку про М. Антоновича, зокрема, де окреслено основні етапи життя дослідника та стисло розкрито організаційну й суспільно-політичну діяльність ученого, опублікували І. Глизь та В. Шандра.

Відомості про діяльність ученого в УІТ та УВАН зустрічаємо в дослідженнях, що стосуються створення та функціонування цих організацій, а також у працях учених, які були біля джерел їх становлення та їхніми активними членами. Так, інформацію щодо вищевказаної проблеми можемо знайти в працях А. Атаманенко, Л. Винара, О. Домбровського, А. Жуковського, В. Маруняка, Т. Мацьківа, Л. Сакади.

Внесок М. Антоновича у створення та діяльність товариства «Зарево» фрагментарно висвітлений у працях, що стосуються діяльності власне

товариства. Окремі згадки про це є у публікаціях О. Бокайла, Л. Винара, А. Жуковського, однак це питання вимагає поглибленого вивчення.

Отже, вищезазначені праці відображають лише окремі аспекти громадсько-політичної та наукової діяльності історика, не дають детальної інформації про життя й творчий шлях ученого. Поза увагою дослідників залишилися низка важливих публікацій науковця, а також джерел до його наукової біографії. Детального висвітлення потребує діяльність М. Антоновича в «Зареві», УІТ та УВАН. Зокрема, необхідно здійснити аналіз персональних досліджень ученого, низки актуальних питань історії України, слов'янознавства та українознавства як його складової, рецензійної спадщини вченого. Недостатнє висвітлення в сучасній українській науці вищевказаних питань й обумовлює необхідність комплексного вивчення життя та діяльності М. Антоновича.

Основу *джерельної бази* становлять писемні джерела, які можна поділити на документальні та наративні. Крім того, спираючись на класифікацію М.П. Ковальського, виокремлюємо зображальні джерела та періодичні видання як комплексне джерело. До першої групи відносимо офіційні документи, статuti («Зарева»), УІТ, УВАН, протоколи та звіти засідань цих установ, документи М. Антоновича про освіту, посвідки про тимчасове проживання та ін.).

Серед наративних джерел використано спогади, листи, автобіографії, наукові праці, публіцистичні матеріали та ін. На підставі праць М. Антоновича в періодичних виданнях, як-от «Календар-альманах «Нового шляху»», «Сучасність», «Самостійна Україна», «Смолоскип», «Свобода», «Український історик» вдалося проаналізувати наукову та публіцистичну спадщину вченого. Крім праць дослідника, серед наявних джерел найбільше використано листування з різними особами як із за кордону, так і з радянської, а пізніше – незалежної України. Серед адресатів – учені, громадсько-політичні діячі та представники українського закордоння. Хронологічно листування охоплює період 1950-х рр. – початок ХХ ст. та уможливило якнайповніше відтворення хронології життя вченого. Інформацію, що заповнює деякі «білі плями» у його біографії знаходимо в опублікованих інтерв'ю М. Антоновича з І. Винницькою та І. Гиричем.

Більшість джерел введено до наукового обігу вперше. Серед них – неопубліковані, що зберігаються в українських та закордонних архівах: ЦДАГО, ЦДАВО, ЦДАЗУ, архіви-музеї ім. Д. Антоновича УВАН у США, архіви УІТ тощо.

У другому розділі **«Життєвий шлях та громадсько-політична діяльність М. Антоновича»** досліджено біографію М. Антоновича, основні аспекти його громадської і політичної діяльності.

У **підрозділі 2.1. «Формування світогляду та поглядів: середовище, дитинство та юність»** розглянуто біографію вченого, визначено основні чинники, які впливали на формування його політичних поглядів

та наукових зацікавлень. Уточнюючи періодизацію життєвого шляху М. Антоновича, запропоновану Л. Винарем, поділяємо життєвий шлях вченого на чотири періоди: український (1916–1923 рр.), празький (1923–1945 рр.), німецький (1945–1950 рр.) і канадський (1950–2005 рр.), що цілком відповідає основним етапам його життя. Погоджуючись із запропонованою періодизацією, припускаємо, що становлення Марка Дмитровича як ученого та суспільно-політичного діяча відбувалося в першій та більшу частину другого періодів – роки дитинства та юності. Зокрема, його соціокультурне середовище та родинне оточення сприяли його інтелектуальному росту.

Народився М. Антонович 07 липня 1916 р. у відомій українській родині, що мало вплив на формування його як науковця та громадсько-політичного діяча. Перші роки жив в Україні, згодом – у Празі, де отримав ґрунтовні знання, навчаючись у закладах вищої освіти. Його викладачами були С. Наріжний, Д. Дорошенко, Я. Рудницький, І. Мірчук, А. Волошин, що безумовно вплинуло на формування особистості М. Антоновича. Частими гостями в будинку його батьків були відомі науковці та громадсько-політичні діячі, а «празьке інтелектуальне середовище» відіграло позитивну роль у формуванні його світогляду та поглядів. Л. Винар зазначив, що вагомий вплив на формування особистості М. Антоновича мав О. Ольжич, з чим абсолютно погоджуємось.

У *підрозділі 2.2. «Діяльність в ОУН»* зазначено, що під впливом ідеології мельниківства та переконань О. Ольжича, під час Другої світової війни М. Антонович брав участь у Похідних групах на Схід України та був членом Культурної референтури. Завдяки джерелам вдалося відтворити маловідому інформацію щодо участі М. Антоновича в роботі Похідних груп, діяльності окремих представників мельниківства у воєнному Києві, розвитку українського руху Опору. У період із червня 1941 до січня 1942 рр. він був перекладачем в одному з німецьких батальйонів, разом із яким пройшов значну частину території України. Завдяки своїй спостережливості зумів побачити відмінності в менталітеті людей Правобережжя та Лівобережжя, негативно оцінював дії радянської влади стосовно мирного населення. Приїхавши до Німеччини, був заарештований за участь у Похідних групах та більше року провів у концтаборі, з якого був звільнений завдяки втручанням впливових осіб.

У *підрозділі 2.3. «Німецький період життя. «Зарево» та наука»* простежено громадську діяльність М. Антоновича в студентських організаціях та перші кроки в науці. У 1945 р. М. Антонович переїхав до Аугсбурга, де влаштував своє сімейне життя. 25 лютого 1946 р. одружився з Мирославою Іванівною Фроляк. У цей час у ляйпгаймській українській гімназії він викладав німецьку мову.

Одночасно він став засновником та першим провідником Студентського товариства національного солідаризму «Зарево». Фактично йому

вдалося об'єднати більшість еміграційних українських студентських та молодіжних організацій у єдину структурну одиницю. Був головним редактором друкованого органу товариства «Бюлетень «Зарева»», який із четвертого номера видавали як журнал під назвою «Розбудова держави». На сторінках часопису члени товариства публікували результати своєї роботи в студійних комісіях. Саме М. Антоновичу як першому провідникові товариства належала ідея діяльності студійних комісій, у яких члени мали б об'єднуватись за науковими зацікавленнями та активно проводити дослідження за фаховими напрямками. Важливою ділянкою роботи товариства була допомога українському студентству, що стало можливим завдяки організації Стипендійного фонду ім. О. Ольжича.

Тоді ж М. Антонович активно включився в діяльність створеної у 1945 р. у Німеччині УВАН і тісно співпрацює з її першою групою – «Передта ранньої історії з допоміжними науками». Там виконує деякий час функції наукового секретаря групи. Згодом став секретарем Орієнталістичної групи УВАН.

Підрозділ 2.4. «Канадський період життя вченого» висвітлює біографічні відомості найдовшого та останнього етапу життя вченого. У 1950 р. М. Антонович разом із родиною переїхав до Канади, де перший час працював звичайним робітником, згодом – на радіо. З переїздом до Канади не полишав наукової діяльності: брав участь у роботі УІТ, був заступником головного редактора журналу «Український історик», його мовним редактором, очолював клітину УІТ у Канаді, був членом УВАН у Канаді, НТШ, із 1972 р. був обраний членом УВАН у США, а з 1992 р. до 1997 р. – обіймав посаду Президента УВАН у США. До самої смерті публікував наукові та науково-публіцистичні праці (понад 200).

М. Антонович опублікував праці публіцистичного характеру, що віддзеркалюють його погляди на актуальні проблеми сьогодення, політичне та громадське життя. Найбільше публікацій автор помістив на сторінках «Календаря-альманаха “Нового шляху”», «Сучасності», «Самостійної України», «Смолоскипа». Тематично вони перегукувались із його науковими зацікавленнями у сфері історії. Крім того, публікації здебільшого віддзеркалювали суспільно-політичні погляди М. Антоновича на політичне та громадське життя українців як на батьківщині, так і за кордоном. Здійснений аналіз публіцистики 1937–2004 рр. дає нам можливість проаналізувати його погляди та виокремити чинники, які впливали на них. Нам вдалося вирізнити публікації за такими напрямками: ідеологія та історичне підґрунтя українського націоналізму, характеристика тогочасного стану історичної науки, літературознавство, у тому числі шевченкознавство, мовознавство, біографічні замітки. Одночасно трапляються публікації, що віддзеркалюють ставлення автора до різних подій чи явищ. Публікуючи праці в науково-публіцистичному стилі, він знайомив широке коло читачів преси з надбаннями української науки,

подіями та іншими важливими явищами суспільно-політичного життя українців.

Третій розділ дисертації **«Внесок М. Антоновича в розвиток історичної науки»** присвячений науково-організаційній діяльності вченого, зокрема його роботі в УІТ та УВАН, аналізу його історичного та історіографічного наукового спадку.

У *підрозділі 3.1. «Науково-організаційна діяльність ученого»* досліджено його роль у діяльності УВАН та УІТ.

У *пункті 3.1.1. «Роль М. Антоновича в Українській вільній академії наук»* аналізуються основні напрями діяльності вченого в цій установі. УВАН посідала важливе місце у науковому житті в діаспорі. М. Антонович був активним членом, а згодом і Президентом Академії, вніс свою лепту в розвиток інституції та науки, зокрема, історичної. Завдяки його наполегливій праці було видано архівні матеріали та наукові напрацювання відомих дослідників. Проведена ним реорганізація архіву та бібліотеки мала позитивне значення для організації наукової діяльності в УВАН. У той час відбувається плідна співпраця академії з різними науковими установами та інституціями: УІТ, Українським науковим інститутом Гарвардського університету, НТШ, Інститутом Гаррімана, Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка в Києві, що полягала в спільному проведенні наукових конференцій, виданні праць, обміні науковою літературою. Таким чином, УВАН у США реалізувала свої основні завдання стосовно організації наукового життя, ознайомлення світової спільноти з основними проблемами українознавства, розвитку української науки в діаспорі, а М. Антонович зробив вагомий внесок у розвиток та діяльність УВАН.

У *підпідрозділі 3.1.2. «М. Антонович та Українське історичне товариство»* окреслюється діяльність ученого в цій організації. Він був одним із засновників товариства, тривалий час був заступником головного редактора журналу УІТ «Український історик. Від заснування товариства у 1965 до 1987 року очолював представництво УІТ в Канаді, був членом низки комісій, мовним редактором, постійно публікував дослідження на сторінках журналу. Зокрема, часто був ще й меценатом товариства на рівні з іншими його членами.

У *підрозділі 3.2. «Історичні дослідження в науковому доробку вченого»* проаналізовано наукові праці, серед яких – історичні та такі, що присвячені історії науки. За видами це статті, рецензії, огляди, окремі видання.

У *пункті 3.2.1. «Історія України в науковій спадщині М. Антоновича»* досліджено, що вивчення історії України М. Антоновичем відбувалося за декількома напрямками: давня історія України, історія українських суспільно-політичних рухів XIX ст. (зокрема, він вивчав феномен громадівського руху), персональні дослідження, українознавство, літературознавство, формування та діяльність українських студентських організацій за

кордоном. Оскільки він був добре ерудований та використовував джерела, що були недоступні українським радянським дослідникам, йому вдалося ввести до наукового обігу значну частину досі не відомої інформації.

Висновки, зроблені М. Антоновичем про становлення та діяльність громад, мають підтримку дослідників у сучасній українській історіографії. Так, К. Грицик, Л. Козар, К. Нагайко, Т. Нагайко у працях, присвячених діяльності громад, використовують напрацювання М. Антоновича та позитивно оцінюють його внесок у вивчення проблеми громадівського руху. В. Дудко зазначив, що висвітлення М. Антоновичем персонального складу та діяльності Петербурзької громади є досить повним та не втратило актуальності й для сучасних дослідників.

Вивчення діяльності українського студентського руху в еміграції для М. Антоновича на початку його наукової діяльності було одним із пріоритетних дослідницьких напрямів, оскільки він деякий час очолював Студентську організацію національного солідаризму «Зарево» й був одним із найактивніших її діячів. Учений на сторінках «Українського історика» опублікував дослідження про Центральний союз українського студентства (ЦеСУС), яке пізніше вийшло окремим виданням. Уже 2000 р. М. Тарабан у дослідженні, присвяченому організації, наголосив, що праця М. Антоновича є однією з найповніших, хоча й потребує доопрацювання, адже частково написана на основі спогадів і, можливо, є суб'єктивною. Частина поглядів М. Антоновича на становлення ЦеСУСу знайшла своє віддзеркалення в працях О. Бокайла, О. Гуменюк та О. Дудніка.

Значну увагу вчений приділяв україністиці, що є складовою частиною славістики. У 1942 р. під науковим керівництвом Д. Дорошенка та Ф. Слюсаренка (професор латинської мови) захистив в УВУ докторську дисертацію на тему, пов'язану з античністю та Україною: ««Філіпійські історії» Трога-Юстина і Скитія». З листопада 1942 р. після захисту дисертації він працював асистентом на кафедрі античної історії УВУ в Празі. Але, крім україністики як складової славістичних досліджень, вивчав й інші слов'янські культури. М. Антонович підтримував контакти з дослідниками українського походження, які вивчали славістику в різних країнах, стежив за науковими новинами у сфері славістичних досліджень, писав рецензії на славістичні праці.

М. Антонович мав численні дослідження у сфері україністики, зокрема з літературознавства. Найбільше уваги приділив шевченкознавству й дослідженню життя та творчості О. Кониського, вивченню розвитку поетичної творчості 20-х та 30-х рр. ХХ ст. Так, літературознавство як невід'ємна частина історії української культури знайшло своє відображення в науковій та науково-публіцистичній спадщині М. Антоновича. Вважаючи, що вивчення історії ХІХ ст. неможливе без розуміння загальнолітературного процесу, приділив значну увагу цій проблемі, що простежується в публікаціях. Він був переконаний, що введення до

царини світової літератури ще не надрукованих віршів українських поетів і детальний аналіз творів уже опублікованих займає одне з провідних місць серед завдань до шляху створення єдиної незалежної України.

Його праці завжди ґрунтовані на джерелах (велику кількість становить епістолярій). Учений не просто описував події або явища, які його цікавили з наукового погляду, він вмів аналізувати та проводив паралелі, шукав причинно-наслідкові зв'язки того чи іншого явища. Крім того, вводив до наукового обігу нові джерела (чи то епістолярій відомих діячів, неопубліковані вірші, чи інші архівні документи), вважав, що це – одне з перших завдань історика.

У **пункті 3.2.2. «Єгиптологічні дослідження»** доведено, що єгиптологічні студії фактично були першим науковим зацікавленням ученого-історика, адже він мав фахову підготовку з єгиптології. У 1936–1939 рр. М. Антонович навчався в Карловому університеті в Празі на кафедрі єгиптології у всесвітньо відомого єгиптолога, засновника єгиптологічної школи в Чехії Ф. Лекси. В 1939 р., коли було закрито університет, М. Антонович мав перерву у вивченні єгиптології. Брав участь в експедиції Похідних груп ОУН на Схід України, пізніше був за це заарештований і певний час перебував у в'язниці. Після переїзду до Мюнхена в 1945 р. дослідник продовжив свої студії з єгиптології під керівництвом професора Мюнхенського університету доктора А. Шарффа. Після переїзду до Канади М. Антонович не полишав сподівань продовжити студії з єгиптології та планував їх офіційно закінчити під керівництвом професора Пенсильванського університету в США Р. Антеса. Однак за певних сімейних обставин він не зміг цього зробити.

Добірку книг з єгиптології із власної бібліотеки М. Антонович передав через О. Романову в Україну до бібліотеки Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України. Згідно з актом передачі вчений подарував 137 цінних книг. Серед них – граматики єгипетського письма світових класиків, підручники з історії Стародавнього світу та єгиптологічні дослідження. З описів видно, що формувалась єгиптологічна бібліотека М. Антоновича досить тривалий термін (наявні книги 1855–1978 рр. видання). Вони написані німецькою, чеською, англійською мовами та видані в різних країнах, що підтверджує обізнаність М. Антоновича зі світовими науковими досягненнями єгиптологічної науки. Окрім того, частину цієї збірки книг 1970-х і 1980-х рр. він передав у єгиптологічний відділ Тюбінгенського університету для молоді, яка цікавиться єгиптологією.

У перекладах М. Антоновича вдало поєднався літературний хист автора та його ґрунтовні наукові знання. Кожен переклад супроводжується короткою, але змістовною передмовою, у якій подано характеристику джерела, основні етапи його дослідження в єгиптологічній науці та згадано найбільш вагомий переклад європейськими мовами. Науковець опублікував такі переклади як оповідь «Про приреченого принца», «Казка про двох

братів», «3 антології єгипетської літератури» (три окремих оповідання) та ін.

О. Романова вказує, що він перший здійснив кваліфікований переклад єгипетських творів українською мовою з власне староегипетського письма, а не з перекладів інших дослідників, уклавши також власне термінологічне підґрунтя, а тому його можна вважати першим українським єгиптологом у діаспорі. У наукових планах була ще публікація низки творів, однак через певні причини цього не відбулося. О. Романова, характеризуючи методику перекладу текстів, зазначає, що під час підготовки перекладу М. Антонович збирав усі відомі на той час переклади та студії досліджуваного твору, кожен переклад подавався в супроводі короткої, але змістовної передмови, у якій повідомлені основні дані щодо джерела, історіографічний огляд найважливіших його перекладів. Коментарі також були укладені так, щоб пояснити найсуттєвіші моменти, терміни та характерні особливості тексту, а також, щоб ознайомити читача з проблемами, що існували в давньоєгипетській літературі, водночас не переобтяжуючи ці коментарі громіздким науковим апаратом та детальним дослідженням окремих аспектів проблематики, що цікаві та зрозумілі лише фахівцям.

У *підрозділі 3.3. «Історіографія у творчості М. Антоновича»* проаналізовано праці, що стосуються розвитку української історичної науки як у радянській Україні, так і в еміграції.

У *пункті 3.3.1. «Розвиток української історичної науки в працях дослідника»* розкрито доробок вченого з історії наукових установ. Так, ним написано статті, присвячені розгляду тогочасного стану української історичної науки та чинників, які впливають позитивно й негативно на її розвиток. Висвітлення діяльності українських установ у США та Канаді було зумовлено активною діяльністю М. Антоновича в них. Частково такі праці можуть мати суб'єктивний характер, адже деякі дані написані на основі власних спогадів, очима сучасника.

У *пункті 3.3.2. «Персональні дослідження»* здійснено аналіз біографічних робіт М. Антоновича. Усіх віднайдених нами наукових розвідок з персоналістики є понад 25 праць. Найбільшу увагу серед персональних досліджень вчений приділив вивченню постатей М. Грушевського, О. Кониського, В. Липинського, О. Ольжича. М. Антонович написав вісім статей, присвячених різним аспектам життя та діяльності М. Грушевського, що з'явилися на сторінках «Українського історика» протягом 1969–1992 рр. У них розкривались міжособистісні зв'язки вченого з науковими, громадськими та культурними діячами. Статті переважно ґрунтувалися на епістолярній спадщині та часто розкривали маловідомі факти. М. Антонович дослідив і ввів до наукового обігу листування М. Грушевського та його сучасників – ці матеріали було залучено з фондів архіву УВАН і НТШ у Нью-Йорку. Не залишились поза його увагою і менш відомі тогочасні постаті, як-от археолог Я. Пастернак,

професори М. Вікул та Ф. Лекса, український письменник та громадський діяч А. Свидницький.

Часто він був знайомий з об'єктами власних наукових розвідок, працював із ними або зустрічався в різних життєвих ситуаціях. Інформація, подана в статтях та замітках, детально показує біографічну складову. Автор скрупульозно ставився до своєї роботи, старався подати якнайбільше об'єктивної інформації, використовуючи широку джерельну базу.

У пункті 3.3.3. «Рецензії та огляди в науковому доробку вченого» проаналізовано значну частину наукової спадщини (50 публікацій) М. Антоновича. У його рецензіях присутній і критичний підхід, і виокремлення позитивних елементів рецензованих ним праць. Огляди та рецензії вчений писав на праці, які видавали українською, англійською, польською, французькою, російською та німецькою мовами. Це свідчить про те, що М. Антонович постійно стежив за станом українознавства як за кордоном, так і в Україні.

Всі рецензії тематично пов'язані із науковими зацікавленнями вченого. Його критичні зауваження ґрунтуються на широкій джерельній базі, що дозволяє якісно оцінити рецензовану працю. Зауважимо, що тематика науково-критичних публікацій історика була доволі широкою. Значна кількість рецензованих досліджень присвячена вивченню української літератури, політичної думки XIX–XX століть, шевченкознавству та грушевськознавству. Огляди розкривають погляди рецензента на видавничу роботу інституцій, товариств тощо.

Переважно рецензії та огляди містять позитивну оцінку, однак деякі праці оцінено негативно, і не лише М. Антоновичем, а й іншими дослідниками. Так, багато зауважень викликала праця О. Прицака «The Origin of Rus». Висловлене щодо неї М. Антоновичем свідчить, що він дотримувався схеми історії Східної Європи М. Грушевського.

Загалом, дослідження М. Антоновича, присвячені актуальним проблемам історичної науки, посідають важливе місце в українській закордонній історіографії, а деякі з них залишаються єдиними, що висвітлюють діяльність та біографічні дані тих чи інших осіб.

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовано загальні підсумки дослідження та викладено основні положення дисертаційної роботи, винесені на захист.

У роботі проведено теоретичне узагальнення та вирішено актуальне наукове завдання, що полягає у визначенні ролі й місця видатного українського історика, єгиптолога, публіциста та суспільно-політичного діяча М. Антоновича. Інтерес до його постаті виник ще за його життя, однак у цей час з'явилася незначна кількість досліджень, що було пов'язано з неможливістю вивчення зі зрозумілих причин його діяльності

радянськими вченими та гіпертрофованою скромністю дослідника, який забороняв колегам за кордоном писати про нього. Сучасні українські вчені присвятили постаті М. Антоновича низку статей, у т.ч. й енциклопедичні гасла, у яких міститься біографічна та бібліографічна інформація. З'ясовано, що відсутнє монографічне дослідження життя і творчості вченого, хоча наявні література та джерела створюють підґрунтя для реконструкції його життєвого й творчого шляху.

Джерельна база дослідження є достатньо репрезентативною. Спираючись на праці М. Ковальського, поділяємо її на документальні, наративні та зображальні джерела та періодичні видання як комплексне джерело. Наративи представлені науковими працями, публіцистикою та рецензіями М. Антоновича, вміщеними в наукових виданнях, зокрема, в журналі «Український історик» (співредактором якого він був), інформаційному виданні «Вісті УВАН», у різноманітних збірниках та монографічних працях. Окрему частину опублікованих джерел становить публіцистична спадщина М. Антоновича. Важливе джерельне значення мають спогади вченого та про нього (переважно опубліковані), а також численне листування (як опубліковане, так і те, що буде вперше введено до наукового обігу), автобіографія, інтерв'ю та ін. До документальних джерел зараховуємо офіційні документи, статuti «Зарева», УІТ, УВАН, протоколи та звіти засідань цих установ, документи М. Антоновича про освіту, посвідки про тимчасове проживання та ін.). Крім того, важливе значення для дослідження мають зображальні джерела, переважно представлені світлинами та поштівками.

У дисертації відтворено життєпис М. Антоновича, встановлено низку маловідомих фактів із його біографії. Основними чинниками, що сприяли формуванню світогляду М. Антоновича, його особистості, були родинне оточення, домашня атмосфера, соціокультурне середовище загалом. Значний вплив на формування його політичних переконань мав відомий український поет, археолог та політичний діяч О. Кандиба (О. Ольжич), а самого М. Антоновича, за переконанням Л. Винара, можна вважати «продуктом інтелектуального празького середовища».

У роботі розкрито становлення М. Антоновича як дослідника. Інтерес до науки виник у нього ще зі шкільних років, але остаточно сформувався під час навчання в університеті. Спочатку найбільше зацікавлення в нього викликали єгиптологічні дослідження. Однак, згодом до кола наукових зацікавлень додаються актуальні проблеми історії України, і цей інтерес посилюється з постановням УІТ та виданням «Українського історика». Ще в Німеччині він брав участь у діяльності новоствореної УВАН, був секретарем однієї із секцій, а тому сукупність цих усіх чинників сприяла становленню М. Антоновича як фахового вченого-історика.

На основі джерел і літератури відтворено найменш відому сторінку з життя М. Антоновича – участь у роботі Похідних груп на схід України під

час Другої світової війни. З'ясовано, що попри погані умови проживання та відсутність масової підтримки місцевого населення, він із колегами по ОУН намагався сприяти відновленню українських наукових установ, був редактором газети, якої не вийшло жодного номера, оскільки німці її закрили, брав активну участь у виданні «Літаврів», був активним членом Культурної референтури ОУН(м). Завдяки розпорядженню О. Ольжича вчасно виїхав з Києва, адже німці розпочали репресії проти оунівців. Однак після повернення до Німеччини був заарештований та провів в ув'язненні майже два роки.

Як провідник, засновник й активний член Студентського товариства національного солідаризму «Зарево» М. Антонович зумів об'єднати та згуртувати в межах організації студентів та молодь різних політичних переконань із метою підготовки генерації громадсько-політичних та культурно-освітніх діячів, які могли б стати основою еліти відразу після здобуття Україною незалежності. Товариство було утворено 1949 р., а в основу роботи було покладено ідею М. Антоновича про працю членів товариства в студійних комісіях за фаховими напрямками. Об'єднання студентських та молодіжних організацій спочатку в Європі, а потім у Північній Америці та в Австралії під егідою однієї організації сприяло консолідації українців в еміграції. Члени фахових комісій товариства публікували праці на сторінках «Бюлетеня “Зарева”» та журналу «Розбудова держави», до 1954 р. редактором яких був М. Антонович. Останній номер видання було опубліковано в 1958 р. також за його редакцією. Низка членів цього товариства, що пізніше стали відомими вченими та громадсько-політичними діячами, підтримувала дружні та професійні зв'язки протягом усього життя, зокрема і з М. Антоновичем.

Визначено, що М. Антонович писав як наукові, так і публіцистичні тексти. Останні тематично часто перегукувались із його науковими зацікавленнями. Такі публікації сприяли популяризації історичної науки та українознавства за кордоном.

Після еміграції М. Антоновича до Канади він брав активну участь у науково-організаційній роботі. Зокрема, був активним членом УІТ – заступником головного редактора, мовним редактором та постійним автором журналу «Український історик», очолював клітину товариства в Канаді, виступав із доповідями, а також був організатором наукових конференцій. Відповідав за розповсюдження журналу в Канаді, брав участь у наукових та видавничих проектах УІТ, входив до складу журі конкурсу, який проводило товариство, і в такий спосіб зробив значний внесок у розвиток організації. Крім того, став членом УВАН у Канаді, а в 1972 р. був обраний членом УВАН у США.

Перебуваючи на посаді Президента УВАН у США у 1992–1997 рр., зміг активізувати роботу організації. Завдяки його ініціативі розпочалася реорганізація її бібліотеки й архіву, було встановлено співпрацю з різними

українськими, американськими та канадськими організаціями. Крім того, за його сприяння було реалізовано ще чимало видавничих проєктів УВАН. Було влаштовано низку конференцій та інших заходів, частину яких – спільно з УІТ.

На підставі доповненої бібліографії праць М. Антоновича (враховуючи й публіцистичні праці) можемо говорити, що наукова та публіцистична спадщина історика нараховує 210 позицій. Визначено, що провідним напрямом наукової діяльності вченого були єгиптологія, дослідження громадівського та студентського рухів, історія України, історіографія, а також літературознавство, біографістика тощо.

Його справедливо називають першим фаховим українським єгиптологом в еміграції, оскільки він зумів здійснити фаховий переклад низки літературних пам'яток стародавнього Єгипту на базі авторського термінологічного підґрунтя.

Проаналізовано погляди М. Антоновича на ключові проблеми історії України та історіографії, у порівнянні з поглядами попередників і сучасників. Визначено, що в багатьох напрямках досліджень він фактично був першим, що визначило введення ним до наукового обігу нової інформації та джерел. Сучасні українські дослідники позитивно оцінюють його внесок у вивчення актуальних проблем історії України.

Рецензійну спадщину М. Антоновича можна поділити на огляди та рецензії. Тематично рецензії віддзеркалювали наукові зацікавлення дослідника або були написані на праці, що викликали гостру реакцію в науковому світі. Загальною їх рисою є скрупульозне ставлення до використаної автором джерельної бази, інтерпретації фактів та пропозиції щодо шляхів поліпшення тієї чи іншої праці.

Отже, проведене комплексне дослідження життя, науково-організаційної діяльності, аналіз наукової та публіцистичної спадщини історика, організатора науки в діаспорі, єгиптолога, літературознавця Марка Дмитровича Антоновича дає нам підстави вважати, що він був гідним продовжувачем славного роду Антоновичів, активним громадсько-політичним діячем, відіграв значну роль у діяльності українських емігрантських організацій та установ, а його наукова спадщина залишається актуальною і для сучасних історичних наукових досліджень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у виданнях, унесених до наукометричних баз даних, закордонних і фахових виданнях:

1. Годжал С. Становлення Марка Антоновича як громадсько-політичного діяча та вченого. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2018. Вип. 27: На пошану Володимира Трофимовича. С. 62–67.

2. Годжал С. Слов'язознавство у творчості Марка Антоновича. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ, 2019. Вип. 142 (3). С. 42–45.

3. Годжал С. Праця Марка Антоновича в Українській вільній академії наук (США). *Науковий журнал «Universum Historiae et Archeologiae»*. Дніпро, 2019. Т. 2 (27). Вип. 1. С. 184–193.

4. Годжал С. Діяльність М. Антоновича в Студентському товаристві національного солідаризму «Зарево». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2019. Вип. 29. С. 40–49.

***Публікації, що додатково віддзеркалюють результати
дисертаційного дослідження:***

5. Годжал С. Наукові праці Марка Антоновича на сторінках «Українського історика». *Українська діаспора: проблеми дослідження: тези доповідей VIII Міжнародної наукової конференції*, м. Острог, 27–28 вересня 2016 р. С. 175–177.

6. Годжал С. М. Грушевський в дослідженнях М. Антоновича. *Міжнародна наукова конференція до 150-ліття М. С. Грушевського: тези доповідей (17 вересня 2016 р., м. Острог)*. Міністерство освіти і науки України; Національний університет «Острозька академія»; Українське історичне товариство. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. С. 78–83.

7. Годжал С. Наукова спадщина Марка Антоновича. *«Перспективи розвитку сучасної науки» (м. Київ, 29-30 вересня 2017 р.)*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 88–92.

8. Годжал С. Співпраця Марка Антоновича та Любомира Винара в Українському Історичному Товаристві. *«Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції» (м. Херсон, 22–23 вересня 2017 р.)*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 6–9.

АНОТАЦІЯ

Годжал С. С. Громадсько-політична та наукова діяльність Марка Антоновича – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України». – Національний університет «Острозька академія», м. Острог, 2020.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню громадсько-політичної та наукової діяльності Марка Дмитровича Антоновича, його ролі в житті української діаспори.

Робота передбачає детальне висвітлення життєвого шляху молодшого представника відомої української родини Антоновичів – Марка

Дмитровича. Визначено основні чинники, які сприяли становленню М. Антоновича як громадсько-політичного діяча та науковця. Окреслено його активну діяльність в УВАН у США та УІТ. Проаналізовано основні напрями його наукових досліджень та визначено його внесок у розвиток української історичної науки.

Ключові слова: Марко Антонович, УВАН, УІТ, Канада, США, українська діаспора, єгиптологія, ОУН, «Зарево», публіцистика, «Український історик».

SUMMARY

Hodzhal S. S. Socio-political and scientific activity of Mark Antonovych. – Thesis manuscript.

Thesis for a scientific degree of the Candidate of Historical Sciences, specialty 07.00.01 History of Ukraine. – The National University of Ostroh Academy, Ostroh, 2020.

The thesis is devoted to a complex research of social, political and scientific activity of Marko Dmytrovych Antonovych, his role in the life of the Ukrainian diaspora.

The study provides theoretical generalization of the issue and solves the actual scientific task that consists in determining the role of M. Antonovych, the outstanding Ukrainian historian, Egyptologist, publicist and socio-political figure. A noteworthy finding is that a small number of research was conducted during his lifetime. It was found that there is no monographic study of the life and work of the scientist, although the available references and sources create the basis for the reconstruction of his life and career.

The source reference base is represented by scientific works, publicist and journalistic researches and reviews of M. Antonovych, published in various scientific journals, in particular, in the journal *Ukrainian Historian* (he was its co-editor), the newsreel *Visti UVAN (News of UVAN)*, as well as in a vast number of other journals and studies (monographs). A separate part of the published sources is devoted to the publicist heritage of M. Antonovych. Memoirs of the scientist and about him (mostly published ones), as well as numerous letters (both published and those that will be introduced into scientific world), personal documents, autobiography, interviews, visual sources are of great importance.

In the thesis the references to the biography of M. Antonovych are analyzed, the periodization of his life and activity is done on the basis of cardinal changes in the life of the historian, and many slightly known facts from his life are found. We believe that his development as the scientist, as well as public and political figure took place in the first two periods. The main factors that significantly contributed to the development of M. Antonovych as an outstanding individual were his family, general home atmosphere and socio-cultural environment in general.

The work reveals the development of M. Antonovych as a scientist. He became interested in science since school years, and this interest prevailed while studying at the university. Initially, he was greatly interested in Egyptological research. However, after graduating from the university, the current problems of the history of Ukraine were added to the circle of his scientific interests and this interest even intensified with the beginning of UHA and the publication of *The Ukrainian Historian*. Up to that time in Germany, he participated in the activities of the newly created UVAN, was the secretary of one of the sections, and, therefore, the combination of all these factors contributed to the development of M. Antonovych as the professional history scientist.

With the help of the analysis of the references, the least known page from the life of M. Antonovych was reconstructed – in particular, that is his participation in the work of the Marching groups to the East of Ukraine during the Second World War. It was found that despite the poor living conditions and lack of massive support of the local population, he and his colleagues in the OUN tried to restart the activities of Ukrainian scientific institutions. The scientist also was the editor of a newspaper, no single issue of which, unfortunately, was published because the Germans closed it. Moreover, he participated in the publication of *Lytavry*, and also was an active member of the Cultural Office of the OUN (m). Due to O. Olzhych instruction, he managed to leave Kyiv in time, as the Germans began repressions against the OUN members. However, after returning to Germany, he was arrested and spent almost two years in prison.

It is established that M. Antonovych as a leader, founder and active member of the Student Society of National Solidarity “Zarevo” managed to unite within one organization students and youth of different political views and beliefs. Until 1954 M. Antonovych was the editor of the *Bulletin of “Zarevo”* and the magazine *Rozbudova Derzhavy (State Development)* (the quarterly issue was renamed in such a way starting from the fourth publication). Its last issue was published in 1958 also with his participation as the editor.

It is determined that M. Antonovych wrote both scientific and publicist (journalistic) texts. The latter often echoed thematically with his scientific interests. Such publications contributed to the popularization of history sciences and Ukrainian studies abroad.

It is also established that after his emigration to Canada, M. Antonovych took an active part in the scientific and organizational work there. Moreover, he was an active member of UHA and UVAN.

On the basis of the supplemented bibliography of the works of M. Antonovych (including his journalistic works) it can be stated that the scientific and publicist heritage of the historian accounts 210 positions. Consequently, the range of scientific interests of M. Antonovych is also outlined. It is determined that the primary direction of his scientific activity was Egyptology, research of social and student movements, history of Ukraine, historiography, as well as literary studies, studies of the heritage of M. Hrushevskyyi, etc.

Thus, it should be highlighted that M. Antonovych is rightly called the first professional Ukrainian Egyptologist in the Diaspora. He managed to translate professionally a number of literary monuments of ancient Egypt with the creation of the terminological basis.

Key words: Marko Antonovych, UVAN (Ukrainian Free Academy of Sciences), UHA (Ukrainian Historical Association), Canada, the USA, Ukrainian diaspora, Egyptology, OUN (Organization of Ukrainian Nationalists), “Zarevo”, Rozbudova Derzhavy (*State Development*), Ukrainskyi Istoryk (*The Ukrainian Historian*).

Підписано до друку 30.10.2020.
Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. № 67–20.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП видавець Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38068) 68 35 800, e-mail: 35800@ukr.net.